

رویکردی به عنصر آب در اساطیر و فرهنگ اقوام مختلف

رعنا قهرمانی

کارشناس ارشد هنر اسلامی

چکیده: با توجه به اهمیت و نقش «آب» در فرهنگ ایرانی، این مقاله سعی بر آن دارد تا عنصر حیاتی «آب» را از نظر مفاهیم رمزی مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. در این راستا، ابتدا مسأله‌ای زیربنایی که همان آفرینش آب است مورد توجه قرار می‌گیرد و در ادامه، به مفاهیم اساطیری و نمادین «آب» در طول تاریخ بشریت و نیز فرهنگ ایرانی که با عناوین دیگر شاهد تکرار این مفاهیم در آن می‌باشیم پرداخته شده است. سپس تأثیرات این عنصر بر هنر معماری و نگارگری که از اصیل‌ترین و ناب‌ترین هنرهای این مرز و بوم می‌باشند مورد بررسی اجمالی قرار گرفته است. باشد با تکیه بر این تحقیق، زمینه برای مطالعات کاملتر فراهم گردد.

واژگان کلیدی: آب، فرهنگ ایرانی، اسطوره، معماری، نگارگری

◆ مقدمه

آب یکی از عناصر اربعه (آب، باد، خاک، هوا) محسوب می‌شود که این عناصر از زمانهای گذشته در اندیشه‌ها و باورهای مختلف مورد بحث و منازعه بوده‌اند و گاهی هر چهار عنصر و بعضاً یک یا دو مورد از این عناصر را جزء اولین مواد یا «ماتریا پریم»^۱ ذکر کرده‌اند.

ریشه این کلمه در اوستایی (آپ ap)، در سانسکریت آپا (apa)، در پارسی باستان (api) و بالاخره در پهلوی آب (ap) می‌باشد.

آب، به دلیل اهمیت و نقشی که در فرهنگ ایرانی دارد منشاء نمادها و اسطوره‌ها و آئین‌های بسیاری بوده و از همان دوران باستان، از زمان میترا پرستی تا دوران معاصر داستانهای عامیانه و اسطوره‌های بسیاری که بیانگر بنیادهای فکری ایرانیان می‌باشد در مورد این عنصر حیاتی ذکر شده است. آب جایگاهی والا در باور ایرانیان باستان داشته و به عنوان مکانی اهورایی مأمّن مطمئنی برای نطفه‌های

زرتشت به حساب آمده است که هیچگاه دست اهریمن به آن نمی‌رسیده است (قریشی، ۱۳۸۰، ۲۲۶-۲۱۱). آب به قدری در میان ایرانیان مورد احترام واقع شده که مورخان یونانی ستایش عنصر آب را به ایرانیان نسبت داده‌اند، در تاریخ «هرودوت»^۲ آمده است که ایرانیان طی مراسمی برای آب قربانی و فدیة می‌دادند (یاحقی، ۱۳۷۵، ۲۹).

در دین اسلام نیز این عنصر از جایگاه عظیمی برخوردار می‌باشد. آب زندگی‌بخش و شفا دهنده انسان‌ها بوده بطوریکه از آن در قرآن به عنوان «رحمت» و «حیات بخش» یاد شده است. تأثیر این عنصر در فرهنگ ایرانی به قدری است که در هنرهای اصیل ایرانی همچون نگارگری و معماری، آب جزء یکی از مهمترین عناصر به شمار می‌رود.

در این تحقیق با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای به مفاهیم نمادین عنصر «آب» اشاره نموده، سپس به نقش آن در فرهنگ و هنر ایرانی پرداخته شده است. مقاله از نوع تاریخی و روش بررسی آن توصیفی می‌باشد.

◆ فهرست منابع

- ۱- یاده، میرچا، رساله در تاریخ ادیان، ترجمه: جلال ستاری، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۵.
- ۲- ایونس، ورونیکا. اساطیر مصر، ترجمه: باجلان فرخی، تهران، انتشارات اساطیر، ۱۳۸۵.
- ۳- پیربایار، ژان، رمزپردازی آتش، ترجمه: جلال ستاری، تهران، انتشارات مرکز، ۱۳۷۶.
- ۴- تفضلی، احمد، مینوی خرد، تهران، انتشارات توس، ۱۳۷۹.
- ۵- خراسانی، شرف‌الدین، نخستین فیلسوفان یونان، تهران، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۷۰.
- ۶- فرنبرگ دادگی، بندهش، مهرداد بهار، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۵.
- ۷- ذاکری، ناهید، نیایش با آب، کتاب ماه هنر، ویژه فرهنگ آب، شماره ۵۷ و ۵۸.
- ۸- زمردی، حمیرا، نقد تطبیقی ادیان و اساطیر در شاهنامه فردوسی، خمسه نظامی و منطق‌الطیر، تهران، انتشارات زوار، ۱۳۸۵.
- ۹- شوالیه، ژان؛ گرابر، آلن، فرهنگ نمادها و نشانه‌ها، ترجمه و تحقیق: سودابه فضایی، تهران، انتشارات جیحون، جلد ۱، ۱۳۷۸.
- ۱۰- طهوری، نیر، مقام بهشت در هنرهای سنتی ایران، فصلنامه خیال، شماره ۱۶.
- ۱۱- عربستانی، مهرداد، عمیدیان غرب، مطالعه‌ای مردم شناختی در دین‌ورزی صابئین مندائی ایران، تهران، انتشارات افکار، ۱۳۸۳.
- ۱۲- علم‌الهدی، هدی، آب در معماری ایرانی، کتاب ماه هنر، شماره ۵۷ و ۵۸.
- ۱۳- قربشی، امان‌الله، آب و کوه در اساطیر هند و ایرانی (درآمدی بر علم اعلام جغرافیایی هند و اروپایی)، تهران، انتشارات هرمس با همکاری مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها، ۱۳۸۰.
- ۱۴- نامور مطلق، بهمن، رویکردی اسطوره‌ای به عناصر چهارگانه در فرهنگ ایرانی، مقالات اولین هم‌اندیشی هنر و عناصر طبیعت و آب، باد، خاک، هوا، آتش، تهران، انتشارات فرهنگستان هنر، ۱۳۸۴.
- ۱۵- نیکنام، کوروش، از نوروز تا نوروز (آیینها و مراسم سنتی زرتشتیان ایران)، تهران، انتشارات فرّوهر، ۱۳۷۹.
- ۱۶- هال، جیمز، فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب، ترجمه: رقیه بهزادی، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۸۳.
- ۱۷- یاحقی، محمد جعفر، فرهنگ اساطیر و اشارات داستانی، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۵.
- 18- SHEPHERD, ROWERNA & RURERT, 1000 SYMBOLS (What shapes mean in art & myth), Italy, Thames & Hudson, 2002.

تا جایی که حضور آب، در آتشکده‌ها و معابد پیش از اسلام و مساجد، در دوران اسلامی به وضوح مشاهده می‌شود. وجود این عنصر، در باغ ایرانی که نمادی از بهشت ازلی است عنصری ضروری می‌نماید، به طوریکه آب نمادی از حقیقت روانی است که از پای درخت زندگی سر چشمه گرفته و در سراسر جهان هستی (باغ) جاریست و اشاره به آن حقیقت ازلی دارد. همچنین حضور آب در باغ‌های نگارگران ایرانی، به راحتی قابل مشاهده است که به نوبه خود بیانگر مفاهیم عمیق اسلامی، عرفانی و ایرانی می‌باشد. لذا ضرورت توجه به عناصر نمادین موجود در باورها و دیدگاه‌های ایرانیان. و تأثیر آنها بر هنرهای ملی کشورمان به خوبی احساس می‌گردد. امید است با تحقیقات و مطالعات عمیقتر و تخصصی‌تر، گام‌های اساسی در این زمینه برداشته شود.

◆ پی‌نوشت

1. Materia prima	ماده نخستین
2. Herodotus	مورخ یونانی
3. Eurynome	الهه همه چیزها
4. Chaos	هرج و مرج
5. Oceanus	اقیانوس
6. Ramayana	نام افسانه‌ای هندی
7. Brahman	یکی از خدایان سه گانه هندی
8. Vishnu	یکی از خدایان سه گانه هندی
9. Narayana	
10. Nun	بی نظمی یا اقیانوس اولیه در اساطیر مصری
11. Ra	خدای خورشید در اساطیر مصری
12. Wakuta	
13. Pima	
14. Ardwisur Anahita	فرشته و نگهبان آب در ایران باستان
15. Achilles	آخیلس یا آشیل: از پهلوانان حماسه ایلید در اساطیر یونان، که رویین تن بود
16. Balder	یکی از خدایان باروری در اساطیر اروپای شمالی که به رویین تن بودنش اشاره شده است.
17-	این بوته در زمان انجام رشامه (شستشوی آئینی قبل از انجام براخه) در حالیکه با دست راست به کف دست چپ آب پاشیده می‌شود قرائت می‌شود.

An approach to the element "water" in the myth and culture of various nations

Raana Ghahremani

(M.A. in, Islamic art)

Regarding the importance and purpose of "water" in the Iranian culture, the present paper attempts to analyze and discuss "water" with respect to its cryptic concept. In this regard, we will first consider the fundamental issues of the creation of water followed by the discussion of the symbolic and mythical concepts of "water" in the human history as well as in the Iranian culture- where we will see such concepts appear with different names.

Then, the effect of this element on the art of architecture and miniature- as the purest and the most genuine art of the Iranian nation and land- is briefly discussed. We hope this paper serves as a basis for more comprehensive studies in future works.

Keywords: Water, Iranian culture, Myth, Architecture, Miniature

Considering brickwork decorations in Sabzevar's Khosrowjerd's minaret

Dr. Gholam Ali Hatam

(Professor of art University)

Nafiseh Stiri

(Student of M.A. in Art research, Tehran Azad University, Central branch)

Decorations are an integral and major part of Islamic architecture, and perhaps there are few religious buildings with no decorations within them. Since the second and third centuries AH on, gradually brick decorations started appearing in Iranian building and finally it reaches its climax in Seljuk's era. In this era the best type of brickwork for construction as well as decoration on walls, coverings, ceilings, minarets and buildings was used. But an important point in this process is the incorporation of the sub-structures and decorations in the whole buildings so that decorations are no longer something separate from the building but rather something that helped the reinforcement of the buildings. In Khorasan district there are many buildings utilizing the best types of brickwork decorations from the seljuk era. In this article the special decoration of one of the most beautiful buildings from that era situated in Sabzevar will be studied.

Keywords: Khosrowjerd's, Minaret, Saljoughid, brickwork decorations

